

URSZULA BIJAK

Instytut Języka Polskiego PAN
al. Mickiewicza 31, PL-31-120 Kraków
urszula.bijak@ijp.pan.pl

PLURALIA TANTUM W POLSKIEJ OJKONIMII (SPECYFIKA, TYPOLOGIA, FORMY)

*„Nazwy własne w swej podstawowej funkcji referencyjnej
występują albo w singulare tantum, albo w plurale tantum
i zawsze mają liczbę defektywną niezależnie od motywacji.”*

Aleksandra Cieślikowa

Artykuł dotyczy polskich nazw miejscowych typu plurale tantum, ich zasobu, genezy i typologii. Ojkonimy te powstawały od singularnych apelatywów i nazw własnych (osobowych, wodnych, terenowych) w wyniku onimizacji lub tranonimizacji, której towarzyszyła pluralizacja (wyrażona formą fleksyjną lub sufiksem pluralnym) oraz od pluralnych apelatywów i nazw własnych w wyniku onimizacji właściwej lub tranonimizacji. Forma pluralna nazw patronimicznych, rodowych, etnicznych i służebnych związana była z kolektywnym charakterem osadnictwa, natomiast w nazwach topograficznych, kulturowych i relacyjnych z różnorodnością składających się na denotat elementów. Zbiór pierwotnych pluraliów tantum został wzbogacony przez ojkonimy, które w trakcie swojego rozwoju zmieniły formę singularną na pluralną, co było związane najczęściej z podziałami obiektów. Pluralne nazwy miejscowe stanowią ok. 20% ogólnej liczby polskich ojkonimów.

1. Uwagi wstępne

Pluralia tantum w literaturze językoznawczej traktowane są jako anomalie deklinacyjne związane z kategorią liczby, jako rzeczowniki o defektywnym paradymacie fleksyjnym (EJO: 400, GWJP: 319, Kowalik: 2002, Jadacka 2006: 161). Językoznawcy podejmujący tematykę pluraliów (lub singulariów) tantum opierają się prawie wyłącznie na materiale apelatywnym, świadomie rezygnując z włączania do swoich refleksji nazw własnych (Jadacka 2006, Tambor 2017, Nowo-

sad-Bakalarczyk 2017), nieliczni uwzględniają nazwy własne (Friedelówna 1968¹, Rogowska 1991), niekiedy tylko marginalnie (Jasińska 2015). Ich rozważania dotyczą głównie specyfiki fleksji, słowotwórstwa historycznego i synchronicznego, bądź opisu leksykograficznego tej grupy wyrazów.

Kategoria liczby nazw własnych (także w kontekście fleksji), choć nie jest w centrum zainteresowania onomastów, tak jak etymologia czy słowotwórstwo, stawała się również przedmiotem dociekań badaczy propriów. Dyskutowana była kwestia neutralizacji kategorii liczby w kontekście jednostkowości nazw obiektów, ich kwantyfikacji numerycznej, genezy i motywacji pluralnych nazw miejscowych (por. Bał 1963, Lubaś 1998, Kaleta 1998, Rzetelska-Feleszko 1980, Cieślíkowa 1992, 2000, 2007, Nobis 2016²). Przywołane wyżej słowa Aleksandry Cieślíkowej z artykułów *Różnice między fleksją nazw własnych a pospolitych* oraz *Pluralia tantum w opisie nazw własnych* (Cieślíkowa 2000: 88; 2007: 91) stanowią punkt wyjścia moich rozważań – uważam, że liczba w nazwach geograficznych nie jest kategorią gramatyczną i wraz z toponimizacją (proprializacją) następuje redukcja „paradygmatu funkcjonalnego”, utrata liczby pojedynczej lub mnogiej oraz przejście odpowiednio do klasy plurale lub singulare tantum.

Czy da się oszacować zasób pluraliów tantum w języku polskim? Badacze poczynili pewne ustalenia, ale jeszcze nie całościowe. Teresa Friedelówna przebadła ponad 2 000 leksemów pluralnych wybranych z różnych słowników historycznych i współczesnych (Friedelówna 1968: 141–142). Liczba apelatywów typu plurale tantum w czterotomowym *Uniwersalnym słowniku języka polskiego*, pod red. S. Dubisza zawierającym 100 000 haseł szacowana jest na ok. 1 000 leksemów (czyli 1%) zróżnicowanych pod względem morfologicznym, semantycznym i jest to raczej liczba zaniżona niż zawyżona (por. Jadacka 2006: 161). Słownik *Nazwy miejscowe Polski* (wraz z kartoteką, dalej NMPol) zawiera ponad 7 300 ojkonimów typu plurale tantum na ogólną liczbę 36 500 nazw miast, wsi, osad i ich części, które w przeszłości były samodzielными obiektami osadniczymi lub administracyjnymi (por. Nobis 2016: 120, 406)³. W zbiorze współczesnych nazw obiektów zamieszkałych (samodzielnych i niesamodzielnych) z zasobu *Państwowe Rejestru Nazw Geograficznych* (PRNG) liczącego ponad 70 000 referentów (= obiektów) według szacunkowych obliczeń ponad 14 000 ma formę plurale tantum. W obu przywołanych zbiorach ojkonimów pluralia tantum stanowią nieco powyżej 20%.

¹ Indeks tego opracowania zawiera 157 toponimów reprezentujących różne typy słowotwórcze, które zostały wyłonione głównie z opracowania W. Taszyckiego *Słowańskie nazwy miejscowe. Ustalenie podziału* (Taszycki 1958) oraz z Bulli gnieźnieńskiej (26 nazw), por. Friedelówna (1968: 24, 106–107, 167–169).

² Szerzej poglądy badaczy na te kwestie omawia I. Nobis (2016: 29–33).

³ Liczby te dotyczą nazw, nie referentów (obiektów).

Celem tego artykułu jest przedstawienie formacji ojkonimicznych w formie plurale tantum (typów genetyczno-semantycznych i słowotwórczych), ich rozwoju historycznego oraz ustalenie czy pluralizacja jest kategorią słowotwórczą w ojkonimii. Uwzględnione tu zostały tylko formacje odrzeczownikowe⁴. Fleksja tej grupy nazw nie jest przedmiotem mojego zainteresowania.

2. Typologia nazw miejscowych w formie plurale tantum

Wśród ojkonimów typu plurale tantum wyróżnić można pierwotne pluralia tantum, nazwy, które od początku występowały w formie pluralnej oraz wtórne, które w momencie kreacji miały formę singularną (singulare tantum), a w trakcie funkcjonowania zmieniła się ona na trwałe w pluralną (plurale tantum). W dalszym porządkowaniu nazw miejscowych wykorzystuję powszechnie stosowane w polskim piśmiennictwie onomastycznym klasyfikacje nazw geograficznych: genetyczno-semantyczną W. Taszyckiego (1958), genetyczno-funkcyjną H. Borka (1988).

2.1. Pierwotne pluralia tantum to derywaty odantroponimiczne pochodzące od nazw osobowych i apelatywów osobowych (indywidualnych i zbiorowych), odtoponimiczne utworzone od innych nazw geograficznych i odapelatywne motywowane rzeczownikami odnoszącymi się do krajobrazu naturalnego i kulturowego.

2.1.1. Ojkonimy odantroponimiczne i od apelatywów osobowych.

2.1.1.1. Nazwy patronimiczne oznaczające pierwotnie potomków lub poddanych człowieka, którego miano lub godność tkwi w nazwie:

- od zbiorowych patronimików na *-ic-* (*-owic-*, *-ewic-*), *-ęta*, np. *Jurzewicy* (antroponim zbiorowy *Jurzewicy* : n. os. *Jurz*), później *Jurzewice*, *Lichanice*, *Miłostowicy*, później *Miłostowice*, *Siemianowice*, *Biskupicy*, później *Biskupice*, *Popowicy*, później *Popowice*; *Janowięta*, *Łanięta*. Pierwotne patronimika miały formę męskoosobową na *-icy*, która później zmieniła się w niemęskoosobową *-ice*. Odnotowano ponad 600 zapisów form na *-icy*, pojawiających się od XI (por. Nobis 2016: 219, 230);
- od nazw osobowych (imion i nazwisk) z suf. *-ice* (*-owice*, *-ewice*), np. *Bieniewice* (1889), *Olkowice* (1921), *Wojciechowice* (1921). Nazwy te określane są jako pseudopatronimiczne, powstawały one później w XIX i XX w. na wzór pierwotnych patronimików.

⁴ Bezpośrednim impulsem do zaprezentowania tej problematyki są prace nad opracowaniem ojkonimów tworzonych gramatycznie, w tym przez zmianę liczby w ramach grantu NPRH nr 11H 13 0488 82 *Słowiński atlas onomastyczny. Budowa polskich nazw miejscowych*.

2.1.1.2. Nazwy etniczne oznaczające pierwotnie grupę ludzi ze względu na pochodzenie z pewnej okolicy, regionu lub miejscowości, na właściwości zamieszkanego obszaru, przynależności do tego samego plemienia, tej samej narodowości:

- od nazw mieszkańców na *-any* i *-ice*, np. *Dębianie* (< *dębianie* ‘ludzie mieszkający wśród dębów’ : ap. *dąb*), później *Dębiany*, *Krakowiany*, *Mazowszany*, *Pogorzanie*, później *Pogorzany*, *Pomorzany*, *Zarzeczany*, *Nagórzyce*, *Zagórzycy*, później *Zagórzycy*. Pierwotne formy etników w rodzaju męskoosobowym notowane są od XII w. i dotyczą 34 nazw (por. Nobis 2016: 236);
- od nazw mieszkańców na *-aki*, np. *Leśniaki*, *Ślęzaki*;
- od grup narodowościowych i plemiennych, np. *Cygany*, *Prusy*, *Pieczynięgi*, *Węgry*;
- od nazw plemiennych lub nazw mieszkańców na *-ce*, np. *Węgieńce*, *Węgrzce*, *Skawce*;
- od zbiorowych przezwisk typu *wypychy* ‘ludzie mieszkający daleko od środka wsi’. Ojkonim *Wypychy* oznacza współcześnie ponad 30 obiektów. Tego typu nazwy są klasyfikowane przez badaczy jako etniczne lub rodowe.

2.1.1.3. Nazwy służebne i zawodowe od zbiorowych określeń ludzi pełniących w okresie wczesnofeudalnym różne rodzaje służebności wobec księcia i dworu oraz od nazw grup ludzi wykonujących określony zawód:

- nazwy służebne od apelatywów osobowych na *-(n)ik*, *-arz*, *-anin*, *-ec* oraz nielicznych innych, np. *Kobiernicy*, później *Kobierniki*, *Sannicy*, później *Sanniki*, *Złotnicy*, później *Złotniki*, *Konarze*, później *Konary*, *Piekarze*, później *Piekary*, *Winiarze*, później *Winiary*, *Strzelcy*, później *Strzelce*, *Kowale*. Dla grupy najstarszych ojkonimów służebnych udokumentowanych jest 120 form w rodzaju męskoosobowym, które później zmieniły się w niemęskoosobowe (Nobis 2016: 234).
- nazwy zawodowe należące do starszej warstwy nazewniczej, np. *Rataje*, *Oracze*, *Łazęki*, *Stróże* i młodszej, np. *Chmielarze*, *Koziarze*, *Smolniki*.

Trzy powyższe grupy nazw należą do starszej warstwy nazewniczej i oznaczają obiekty rozmieszczone na obszarze starego osadnictwa w Wielkopolsce, Małopolsce, na Śląsku, w nieco mniejszym stopniu na Mazowszu (tu typowe są nazwy patronimiczne na *-ęta*). Najliczniejsze są nazwy patronimiczne, ponad 3 400 to pierwotne patronimika na *-ice*, mniej liczne są służebne – ponad 500 (por. Wójcik 2013: 173), stosunkowo nieliczne natomiast etniczne – ponad 250 nazw na obszarze Polski. Według tych wzorów były tworzone ojkonimy również w wiekach późniejszych.

2.1.1.4. Nazwy rodowe, a właściwie rodzinne oznaczały pierwotnie członków rodu, rodziny na podstawie imienia lub przezwiska założyciela rodu i związane były z określonym typem osadnictwa, o charakterze rodzinnym:

- od zbiorowego określenia mieszkańców utworzonego od n. os. założyciela rodu, np. *Białuty*, *Borzymowie*, później *Borzymy*, *Otrębusy*, *Ryczkowie*, później *Ryczki*, *Trzaski*.

Nazwy typu rodowego pojawiają się już w wieku XII, największy ich przyrost notowany jest w w. XVI. Są charakterystyczne zwłaszcza dla Mazowsza i Podlasia i tu związane są z osadnictwem drobnoszlacheckim. Występują także w Wielkopolsce i w Małopolsce. Po XVI w. można zaobserwować ekspansję nazw rodowych właśnie w Małopolsce na terenach podgórskich, a także w pld.-wsch. części Polski.

Nazwy rodowe są tworamii bezsufiksálnymi a ich wyróznikiem jest forma niemęskoosobowa, choć w materiale historycznym sporadycznie można spotkać warianty męskoosobowe. Nowsze ojkonimy z obszaru południowej Polski nierzadko także współcześnie przyjmują formę męskoosobową, np. *Folęgowie*, *Mrowcowie*, *Pieronkowie*. Ogólem liczbę nazw typu rodowego można oszacować na ponad 6 000.

2.1.1.5. Nazwy dzierzawcze oznaczały pierwotnie miejscowość stanowiącą własność człowieka, którego imię tkwiło w podstawie nazwy:

- od nazwy osobowej z suf. *-iny*, *-owy*, *-ki*, np. *Baszyny*, *Błazyny*, *Koziminy*, *Bogwiedzowy*, *Brankowy -ków*, *Czatoszowy -szów*, *Kiszewy -szów*, *Julianki*.

Grupa pierwotnych nazw z suf. *-iny*, *-owy*, *-ki* jest nieliczna. Pojawiają się one zwłaszcza na południu Śląska, także na Pomorzu, w Polsce środkowej, w Małopolsce. Współczesne formacje z tymi sufiksami, to w większości wtórne pluralia tantum (zob. niżej).

2.1.2. Ojkonimy odtoponimiczne (od nazw miejscowych, wodnych, terenowych), zwane też relacyjnymi.

2.1.2.1. Nazwy relacyjne od innych ojkonimów:

- ponowienia nazwy wsi w formie plurale tantum na nazwę osady filialnej, osady leśnej, np. *Dęby osada* (: *Dęby wieś*), *Flisy osada* leśna (: *Flisy wieś*);
- ponowienia n. osady macierzystej na nazwę osady filialnej z jednoczesnym dodaniem członu dyferencyjnego, np. *Kolonia Jurki* (: n. m. *Jurki*), *Nowe Kozuby* (: *Kozuby*, później *Stare Kozuby*), *Kąty Drugie* (*Kąty*, później *Kąty Pierwsze*), *Majki Małe* (: *Majki*, dziś *Majki Duże*). Jest to zjawisko dość częste w polskiej ojkonimii w ogóle, nie dotyczy tylko pluraliów;

- nazwy dyferencyjne z suf. *-ki*, np. *Białutki* (: n. m. *Białuty*), *Boguszyczki* (: *Boguszyce*), *Chełmiczki* (: *Chełmce*), *Rogieniczki* (: *Rogienice*);
- od wyrażeń przyimkowych zawierających toponim plurale tantum, np. *Podbale -li* (: n. m. *Bale*), *Podbuszyce -szyc* (: *Buszyce*)

2.1.2.2. Nazwy relacyjne od hydronimów:

- ponowienia n. jezior w formie plurale tantum, głównie pochodzenia bałtyckiego na nazwy wsi, np. ojkonim *Sejny* (: n. jez. *Sejny*), *Sejwy* (: n. jez. *Sejwy*), *Serwy* (: n. jez. *Serwy*);
- pluralizacja hydronimów singulare tantum, np. ojkonim *Białe -łych* (: n. rz. *Biała*), *Jamnice* (: n. rz. *Jamnica*), *Kamianki* (: n. rz. *Kamianka*), *Mą-tawy* (: n. rz. *Mątawa*), *Ochle* (: n. rz. *Ochla*), *Okoniny* (: n. jez. *Okonino*, dziś *Jezioro Okonińskie*), *Rozogi* (: n. rz. *Rozoga*).

Hydronimy często stawały się podstawami ojkonimów, natomiast rzadko tworzone były derywaty ojkonimiczne w wyniku pluralizacji. Taki sposób kreacji dokumentuje ponad 20 nazw miejscowych, część wtórnie uległa jednak singularyzacji, np. n. m. *Czerniki* > *Czernik* (: n. rz. *Czernik*).

2.1.2.3. Nazwy relacyjne od toponimów innego typu:

- ponowienia od n. terenowych w formie plurale tantum, np. n. m. *Lipiny* (: n. lasu *Lipiny*), *Myszadła* (: n. lasu *Myszadła*);
- pluralizacja innych toponimów, np. n. m. *Burkaty* (: n. młyna *Burkat*), *Kacpury* (: n. młyna *Kacpura*), *Ptaki* (: n. młyna *Ptak*), *Lipiny* (: n. uroczyska *Lipina*), *Niedźwiady* (: n. pastwiska *Miedźwiada*), *Pałatki* (: n. góry *Pałatka*).

Jeszcze mniej liczną grupę, niż ojkonimy odhydronimiczne powstałe w wyniku pluralizacji stanowią nazwy utworzone od innych toponimów, np. nazw młynów, kuźnic, uroczysk, łąk, pól, choć tu może nie jest to do końca rozpoznane, gdyż nazwy terenowe nie zawsze są udokumentowane. Pluralizacja w tym zbiorze nazw związana była głównie z rozwojem pojedynczej zagrody (młyna, kuźnicy) w wielozagrodową wieś, przysiółek.

2.1.2.4. Nazwy relacyjne od egzonimów:

- przeniesienia nazw pluralnych spoza lokalnego systemu toponimicznego, np. *Alpy*, *Chiny*;
- pluralizacja egzonimów, np. *Samary* (: n. miasta *Samara*, dziś Kujbyszew)⁵, *Kapkazy*, *Kawkazy* (: n. regionu i gór *Kaukaz*, w gw. postaciach *Kapkaz*, *Kawkaz*). Obiekty o nazwach *Kapkazy*, *Kawkazy* są dość liczne i zlokalizowane są na terenach pofałdowanych, wyłącznie na obszarze

⁵ Według informacji terenowej pierwszy osadnik Walenty Dziewa przebywał wcześniej w Samarze (NMPol XIII: 33).

południowej części dawnego zaboru rosyjskiego. Pluralizacja wynika tu z dostosowania do dominującego typu nazw dla łańcuchów i pasm górskich w formie plurale tantum.

2.1.3. Ojkonimy odapelatywne.

2.1.3.1. Ojkonimy topograficzne od apelatywów związanych z krajobrazem naturalnym:

- od apelatywów w formie plurale tantum udokumentowanych w słownikach, np. *Moczary* (: dial. *moczary* ‘teren podmokły, bagna’), *Piskory* (: *pi-skory* ‘błota leśne’), *Pławy* (: *pławy* ‘niskie łąki’);
- od apelatywów z uzualnymi formami plurale tantum, np. *Piaski* (: *pi-aski* ‘grunt, teren piaszczysty’), *Mokradła* (: *mokradła* ‘grząski, podmokły obszar’), *Wądoły* (: *wądoły* ‘doły i zagłębienia, zwłaszcza na drodze’). Określ uzualne, potencjalne pluralia tantum używają badacze języka w odniesieniu do rzeczowników, które w praktyce językowej zwyczajowo używane są w l. mnogiej i ten sposób funkcjonowania zbliża je do rzeczowników plurale tantum (por. Jasińska 2015: 219, Nowosad-Bakalarczyk 2017). Do ojkonimów od uzualnych pluraliów tantum zaliczam te, które często się powtarzają, mają wiele referentów.
- od apelatywów z pluralizacją, np. *Garby*, *Gozdy*, *Nakły*, *Ręczaje*, *Źródła*;
- od apelatywów z pluralnymi formantami *-iny*, *-owy*, *-ki*, *-ice* (< *-ica*), np. *Łominy*, *Przyny* (: *perz*), *Pszczeliny*, *Bielki*, *Górzycy*;
- od wyrażen przyimkowych typu *pod borkami*, *za gajami* w wyniku de-rywacji paradygmatycznej: *Podborki* (*-ków*), *Zagaje* (*-ji* lub *-jów*), por. też ap. *zagaj*;
- od zestawień apelatywnych, np. *Białe Błota* (: *białe błoto*), *Białobrzegi* (: *biały brzeg*).

Trudno tu rozgraniczyć nazwy od apelatywów plurale tantum i od apelatywów singularnych utworzonych w wyniku pluralizacji. Jeśli częściej w ojkonimii występują singularia tantum od danych podstaw, można uznać że formy plurale tantum utworzone zostały przez pluralizację od tych samych apelatywów. Takie dylematy pojawiają się często w słowniku *Nazwy miejscowe Polski* – złożenia typu *Białobłota*, *Białobrzegi* objaśniane są jako pochodzące od zestawienia *białe błoto*, *biały brzeg* w l. mnogiej, a *Białowody* – od *białe wody* w formie złożenia (NMPol I: 157).

2.1.3.2. Ojkonimy kulturowe od apelatywów związanych z krajobrazem kulturowym, obrazujących różne sfery działalności człowieka:

- od apelatywów w formie plurale tantum, przede wszystkim oznaczających typy osiedli, np. *Budy* (: *budy* ‘osady leśne’), *Huby* (: *huby* ‘gospodarstwo rolne’), *Kąty* (: *kąty* ‘osady przyleśne’), *Nowiny*, *Holendry*, *Olen-*

dry (: *holendry, olendry* ‘typ osady charakteryzującej się rozproszoną zabudową oraz oddaleniem od wsi, na gruntach której powstała’, synonim folwarku, kolonii)⁶, *Parcele, Rumunki, Steługi*, dziś *Stelągi* (: ukr. gw. *стелюги* ‘kozy do dalszego rozpiłowania bierwion na deski i płyty’);

- od apelatywów z uzualnymi formami plurale tantum, np. *Chałupy, Chruśty* (: *chrósty* ‘zarośla’), *Łany, Niwy, Parcele, Pieńki, Poręby, Zagrody*;
- od apelatywów z pluralizacją, np. *Chmielniki, Obory, Osieki, Ogarty, Płusy* (: *plus* ‘długi działek ziemi’);
- od apelatywów z pluralnymi formantami *-iny, -ewy*, np. *Porzeziny, Pniewy*. Na obszarze Polski jest kilka obiektów o n. *Pniewy*, ale tylko jedna zaginiona nazwa wsi na Kujawach ma pierwotną formę z suf. *-ewy*, pozostałe początkowo miały formy singularne *Pniew, Pniewo*.
- od zestawień apelatywnych, np. *Nowodomki* (: *nowy domek* lub *nowe domki*), *Nowodwory* (: *nowy dwór*), *Nowe Młyny* (: *nowy młyn*), wtórnie *Nowomłyny*.

2.2. Wtórne pluralia tantum.

Zbiór pierwotnych pluraliów tantum został wzbogacony o nazwy, które w trakcie swojego rozwoju ulegały pluralizacji. Są wśród nich ojkonimy odantropo-nimiczne bezformantowe, np. *Lelita* > *Lelity, Przytuła* > *Przytuły*; z suf. *-in(o)*, np. *Biadolín* > *Biadoliny, Konarzyn* > *Konarzyny, Redzyn* > *Radzyny, -ew(o), -ow(o)*, np. *Skarszewo* > *Skarszewy, Kokoszkowo* > *Kokoszkowy*; ojkonimy odhydronimiczne, np. *Białka* > *Białki* (: n. rz. *Białka*), *Bielczyn* > *Bielczyny* (: n. jez. *Bielczyn*); ojkonimy odapelatywne bezformantowe, np. *Bród* > *Brody, Góra* > *Góry, Przyjma* > *Przyjmy, Białebloto* > *Białe Błota* oraz utworzone suf. *-ec*, np. *Chełmiec* > *Chełmce, Pogorzelec* > *Pogorzelve, -ica*, np. *Dąbrowica* > *Dąbrowice, Karsznica* > *Karsznice, -ino*, np. *Trzebino* > *Trzebiny, -ow(o)*, np. *Cisowo* > *Cisowy, Grabowo* > *Graby, Łazowo* > *Łazy* (w dwu ostatnich przykładach pluralizacji towarzyszy derywacja dezintegralna, wsteczna).

Liczną grupę pluraliów tantum stanowią ojkonimy genetycznie obce, głównie bałtyckie (ok. 600), odantropo-nimiczne, odtoponimiczne i odapelatywne adaptowane do języka polskiego w formie plurale tantum, np. *Antyki, Ardapy, Augamy, Burdajny, Butryny, Jegławki, Kabikiejmy* oraz pluralnym suf. *-iszki*, np. *Audyniszki, Błędziszki, Jegliniszki, Jodeliszki*. Nieco rzadziej w ten sposób stosowywano do języka polskiego nazwy genetycznie niemieckie, np. *Brudzędy*

⁶ Toponimy typu *Holendry* powstałe w XVI i pierwszej połowie XVII w. na obszarze Prus Królewskich i wzdłuż Wisły aż do Warszawy miały charakter etniczny i związane były z osadnikami napływającymi z Holandii, którzy zajmowali się nieużytkami, osuszaniem mokradeł, hodowlą bydła. Z czasem z etnonimu rozwinął się termin osadniczy (por. Zierhofferowa 1989: 41–45).

(< niem. *Brodsende*, por średniowysokoniemieckie *brode* ‘słabe, nieurodzajne’ + *sende* ‘pastwisko’), *Bruki* (por. niem. *bruch* ‘błoto’); NMPol (I: 363, 364).

Czynnikami, które spowodowały zmianę liczby były wyrównania analogiczne do innych nazw typu plurale tantum, nierzadko też zmiany ilościowe w samym desygnacie – podział wsi i pluralizacja nazwy, polaryzacja, dyferencjacja typowa dla nazw relacyjnych, a w wypadku nazw obcych działania administracyjne dostosowujące nazwy do dominujących typów rodzimych.

3. Sposoby kreacji nazw miejscowych typu plurale tantum

W świetle zaprezentowanego materiału wyróżnić można kilka sposobów kreacji polskich ojkonimów pluralnych z uwzględnieniem podstaw motywacyjnych i środków nazwotwórczych:

3.1. Antroponim pluralny w wyniku transonimizacji, której towarzyszyła utrata liczby pojedynczej, stawał się ojkonimem plurale tantum. W ten sposób tworzone były nazwy patronimiczne, rodowe i etniczne (zob. wyżej).

3.2. Apelatyw osobowy pluralny w wyniku onimizacji przekształcał się w zbiorowy antroponim, który następnie w procesie transonimizacji przebiegającej z utratą liczby pojedynczej przeobrażał się w ojkonim plurale tantum. Tak powstawały nazwy służebne i etniczne (zob. wyżej).

W najstarszych tego typu nazwach miejscowych zachodziła dodatkowo zmiana rodzaju męskoosobowego na niemęskoosobowy.

3.3. Toponim plurale tantum w wyniku transonimizacji, ponowienia na nazwę wsi stawał się ojkonimem plurale tantum. Tak kształtowały się nazwy relacyjne ponowione (zob. wyżej).

3.4. Ojkonim plurale tantum w wyniku sufiksacji (suf. *-ki*), której towarzyszyła transonimizacja przeobrażał się w ojkonim plurale tantum. Tak tworzone były nazwy relacyjne dyferencyjne deminutywne, np. *Liski* (: *Lisy*), *Masłowiczki* (: *Masłowice*).

3.5. Ojkonim plurale tantum w wyniku kompozycji, poprzez dodanie członu dyferencyjnego lub lokalizującego, której towarzyszyła transonimizacja stawał się nowym ojkonimem plurale tantum. Tak powstawały zestawione nazwy relacyjne typu dyferencyjnego i lokalizującego, np. *Brzeziny Nowe* (: *Brzeziny*), *Famułki Brochowskie* (: *Famułki Królewskie*).

3.6. Wyrażenie przyimkowe zawierające toponim plurale tantum w wyniku derywacji paradygmatycznej i transonimizacji tworzyło ojkonim plurale tantum. Tak kreowane były nazwy relacyjne lokalizujące, np. *Podmyszadła* (: *Myszadła*), *Podrochale* (: *Rochale*).

3.7. Apelatyw plurale tantum wskutek onimizacji przeobrażał się w ojkonim plurale tantum. Tak powstawały nazwy topograficzne i kulturowe (zob. wyżej).

3.8. Wyrażenie przyimkowe zawierające apelatyw plurale tantum w wyniku derywacji paradygmatycznej, której towarzyszyła onimizacja stawał się ojkonimem plurale tantum. Tak powstawały nazwy topograficzne i kulturowe, np. *Podgaje*.

3.9. Antroponim singularny w wyniku sufiksacji (suf. *-owy*, *-iny*, *-ki*, *-ice*), połączonej z transonimizacją przeradzał się w ojkonim plurale tantum. Tak tworzone były nazwy dzierżawcze i wtórne patronimiczne.

3.10. Toponim singulare tantum w wyniku pluralizacji, której towarzyszyła transonimizacja stawał się ojkonimem plurale tantum. Tak powstawały nazwy relacyjne dyferencyjne, np. *Skrzynki* (: n. jez. *Skrzynka*).

3.11. Apelatyw singularny lub zestawienie apelatywne w wyniku pluralizacji i onimizacji tworzył ojkonim plurale tantum. Tak formowały się nazwy topograficzne i kulturowe (zob. wyżej).

3.12. Apelatyw singularny w wyniku sufiksacji (suf. *-iny*, *-owy*, *-ki*, *-ice*), której towarzyszyła onimizacja kreował ojkonim plurale tantum. Tak powstawały nazwy topograficzne i kulturowe (zob. wyżej.).

4. Podsumowanie

Ojkonimy w formie plurale tantum stanowią znaczącą liczebnie grupę polskich nazw miejscowych – ok. 20%. Najliczniej reprezentowane są ojkonimy od niesufigowanych lub sufigowanych podstaw apelatywnych (ponad 9 600), dużą grupę stanowią odantroponimiczne nazwy rodowe (ok. 6 000), także nowsze zestawione nazwy relacyjne (odtoponimiczne) z członami dyferencyjnymi. Mniej liczne są pozostałe typy nazw.

Powstawały one w wyniku transonimizacji antroponimów zbiorowych i toponimów plurale tantum, onimizacji apelatywów plurale tantum, derywacji paradygmatycznej wyrażen przyimkowych zawierających toponim lub apelatyw plurale tantum, pluralizacji toponimów oraz apelatywów, derywacji sufiksalnej antroponimów, toponimów i apelatywów z użyciem przyrostków toponimicznych *-ice* (dwojakiego pochodzenia), *-iny*, *-owy* (*-ewy*), *-ki*, które były nośnikami plurale tantum oraz kompozycji, przy udziale transonimizacji lub onimizacji.

Najstarszymi formacjami plurale tantum w języku polskim są ojkonimy odantroponimiczne – licznie występujące w Bulli gnieźnieńskiej (1136), np. *Biskupicy* (kilka osad), *Janowicy*, *Miłostowicy*, *Siemianowice*, *Bolesty*, *Winiary*, oraz ojkonimy odapelatywne, np. *Górzyce*, *Grochowiska*, *Urzuty* (: *urzut* ‘złom, obwał’)⁷.

⁷ Por. Friedelówna (1968: 106–107).

Później powstały formacje odtoponimiczne.

Dominującym sposobem kreacji tego typu ojkonimów jest „czysta” transonimizacja zbiorowych antroponimów i onimizacja apelatywów w formie plurale tantum (stałych lub o charakterze uzualnym). Pluralizacja jest kategorią słowotwórczą w ojkonimii, ale w świetle przedstawionego materiału, ma nieco mniejszy zakres w tworzeniu formacji odapelatywnych. Część odapelatywnych formacji pluralnych, jak starano się wykazać, była motywowana uzualnymi apelatywami typu plurale tantum, a więc utrata kategorii liczby dokonywała się już na poziomie apelatywnym, nie onimicznym.

Plurale tantum ma w ojkonimii charakter czysto formalny, „zneutralizowany” przez toponimizację. Wszystkie nazwy miejscowe mają charakter syngulatywny, związane są bowiem z jednym referentem, wyznaczają ze swej istoty pojedynczy obiekt, odnoszą się do jednej miejscowości (Kaleta 1998: 30–31). Pierwotnie jednak mogły wskazywać i wskazywały na „wewnętrzzną złożoność referenta, różnorodność składających się nań elementów”.

Skróty językowe:

ap. – apelatyw	n. os. – nazwa osobowa
gw. – gwarowy	n. rz. – nazwa rzeki
n. – nazwa	ok. – około
n. jez. – nazwa jeziora	suf. – sufiks
n. m. – nazwa miejscowa	w. – wiek

Literatura

- Bal, Józef. 1963. „Niemotywowane” pluralis niektórych nazw terenowych. *Onomastica*, VIII, Kraków, 171–194.
- Borek, Henryk. 1988. Nazwy relacyjne w toponimii. V *Ogólnopolska Konferencja Onomastyczna. Poznań 3–5 września 1985. Księga referatów*. Red. Zierhoffer, Karol. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 43–51.
- Cieślíkowa, Aleksandra. 1992. Liczba mnoga czy plurale tantum? *Język Polski*, LXXII, Kraków, 362–364.
- Cieślíkowa, Aleksandra. 2000. Różnice między fleksją nazw własnych a pospolitych. *Prace Filologiczne*, 45, Warszawa, 83–90.
- Cieślíkowa, Aleksandra. 2007. Pluralia tantum w opisie nazw własnych. *Prace Filologiczne*, 53, Warszawa, 87–92.
- EJO = Polański, Kazimierz (red.). 1993. *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*. Wrocław – Warszawa – Kraków: Ossolineum.
- Friedelówna, Teresa. 1968. *Kategoria plurale tantum w języku polskim*. Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu.
- GWJP = Grzegorzczkowa, Renata; Laskowski, Roman; Wróbel, Henryk (red.). 1998. *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Jadacka, Hanna. 2006. Pluralia tantum w opisie leksykograficznym. *LingVaria*, I/1, Kraków, 161–169.
- Jasińska, Małgorzata. 2015. *Pluralia tantum w języku polskim i rosyjskim. Studium porównawcze*. Łódź: Wydawnictwo Primum Verbum.
- Kaleta, Zofia. 1998. Teoria nazw własnych. *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*. Red. Rzetelska-Feleszko, Ewa. Warszawa – Kraków: TNW-IJP PAN, 28–31.
- Kowalik, Krystyna. 2002. Polskie pluralia tantum w słowniku i gramatyce (próba charakterystyki fleksyjnej). *Annales Academiae Pedagogicae Cracoviensis, Folia 6, Studia Linguistica*, I, Kraków, 143–154.
- Lubaś, Władysław. 1998. O „gramatyce onomastycznej”. *Najnowsze przemiany nazewnicze*. Red. Jakus-Borkowa, Ewa; Nowik, Krystyna. Warszawa: Energeia, 261–265.
- NMPol = Rymut, Kazimierz; Czopek-Kopciuch, Barbara; Bijak, Urszula (red.). 1996–. *Nazwy miejscowe Polski. Historia. Pochodzenie. Zmiany*, I –. Kraków: IJP PAN (i kartoteka).
- Nobis, Iwona. 2016. *Rozwój fleksji nazw miejscowych w języku polskim*. Kraków: IJP PAN.
- Nowosad-Bakalarczyk, Marta. 2017. Uzualne *pluralia tantum* we współczesnej polszczyźnie. *Studia Europaea Gnesnensia*, 15, Gniezno, 209–232.

- PRNG = *Państwowy Rejestr Nazw Geograficznych*. <http://www.gugik.gov.pl/pzgik/dane-bez-oplat/dane-z-panstwowego-rejestru-nazw-geograficznych-prng> (dostęp 10.10.2019).
- Rogowska, Ewa. 1991. Kategoria pluralia tantum w funkcji formantu słowotwórczego. *Język Polski*, LXXI, Kraków, 213–220.
- Rzetelska-Feleszko, Ewa. 1980. Derywacja fleksyjna w nazewnictwie. *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*, XXI, Praha, 602–619.
- Tambor, Jolanta. 2017. Niektóre akademickie pluralia tantum – semantyka, pragmatyka, struktura. *Postscriptum Polonistyczne*, 1(19), Katowice, 53–69.
- Taszycki, Witold. 1958. Słowiańskie nazwy miejscowe. Ustalenie podziału. *Rozprawy i Studia Polonistyczne*, I, Wrocław – Kraków, 228–268.
- Wójcik, Urszula. 2013. *Polskie toponimy służebne związane z organizacją gospodarczą państwa wczesnopiastowskiego*. Kraków: Lexis.
- Zierhofferowa, Zofia. 1989. *Nazwy typu Osiek Mały, Koźminek i inne derywowane od nazw miejscowych*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Pluralia tantum u poljskoj ojkonimiji

Sažetak

U radu se opisuju poljski ojkonimi oblika *pluralia tantum*, njihova zastupljenost, geneza i tipologija. Ti su ojkonimi nastajali od jedninskih apelativa i imena (osobna imena, imena voda, imena područja) kao rezultat onimizacije ili transonimizacije koju je pratila pluralizacija (izražena flektivnim oblikom ili množinskim sufiksom) te od množinskih apelativa i imena kao rezultat „čiste” onimizacije ili transonimizacije. Množinski oblik patronimijskih, obiteljskih, etničkih i uslužnih ojkonima bio je povezan s kolektivnim karakterom naseljavanja, dok je na topografske, kulturne i relacijske množinske ojkonime utjecala raznolikost elemenata od kojih se sastoji referent. Skupina prvotnih ojkonima *pluralia tantum* obojačena je ojkonimima koji su tijekom svojega razvoja promijenili jedninski oblik u množinski, što je najčešće bilo povezano s podjelama referenata. Množinska imena čine oko 20 % ukupnoga broja poljskih ojkonima.

Słowa tematyczne: plurale tantum, ojkonimy, gramatyka onomastyczna, toponomastyka

Ključne riječi: *pluralia tantum*, ojkonimi, onomastička gramatika, toponomastika

Keywords: pluralia tantum, settlement names, onomastic grammar, toponomastics

